

Venäjänkielisen internetin poliittisen sääntelyn kiristäminen

Tässä artikkelissa käsittelemme internetin venäjänkielisen segmentin, "Runetin" sääntelyä kansalaisyhteiskunnan ja poliittisen opposition toiminnan rajoittamiseksi. Keskitymme toimenpiteisiin, jotka alkoivat opposition protestiaallon aikana 2011–2013, jolloin Kreml käynnisti päämäärätietoisien kampanjan Runetin poliittisen käytön kontrolloimiseksi. Tätä kampanjaa kutsumme "Runetin valtauksiksi".

Markku Lonkila,
Larisa Špakovskaja
& Filip Tortšinski

Tässä artikkelissa tarkastelemme Kremlin Venäjän opposition protestiaallon aikana käynnistämää kampanjaa, joka kiristi voimakkaasti siihen asti heikosti säädellyn internetin venäjänkielisen segmentin ("Runetin") poliittista kontrollia. Tutkimuskysymyksemme on kuvaileva: tarkastelemme sekundäärikirjallisuuden pohjalta lakialoitteiden ja muiden toimenpiteiden kokonaisuutta, joka päämäärätietoisesti ja lyhyessä ajassa kavensi vapaan poliittisen ilmaisun ehtoja Runetissa. Vaikka protestit toimivat Runetin kontrollikampanjan liikkeellepanevana sysäyksenä, ne sijoittuvat osaksi yleisempää Venäjän kansalaisyhteiskunnan toiminnan rajoittamista, joka on luonnehtinut Putinin-Medvedevin hallintoa 2000-luvulla.

Vuonna 2011 Venäjällä puhjenneet mielenosoitukset toivat ensimmäistä kertaa sitten 1990-luvun Moskovan kaduille kymmeniätuhansia turhautuneita venäläisiä ja järkyttivät perustavalla tavalla Putinin-Medvedevin tandemin legitimiyyttä. Protestien laukaisevina tekijöinä olivat sosiaalisessa mediassa levinneet tiedot duuman vaalitulosten värentämisestä sekä Putinin ja Medvedevin ilmoitus "tuolien vaihdosta". Mielenosoitusten laajuus aiheutti selkeän muutoksen hallituksen politiikassa, jonka peruskivenä oli ollut perinteisen median ja valtakunnallisten tv-kanavien kontrollointi, kun taas internet ja sosiaalinen media olivat ennen protesteja olleet suhteellisen vapaa kansalaisyhteiskunnan ja poliittisen opposition keskustelun ja toiminnan alue.

Kutsumme Kremlin kampanjaa tässä artikkelissa ”Runetin valtaukseksi”. ”Runet” on venäläisten itsensä yleisesti käyttämä lyhenne, jolla viitataan venäjänkielisen internetin suosittuihin sivuihin, sovelluksiin ja palveluihin. Tarkastelumme pohjaa sääntelyn (*regulation*) käsitteeseen, joka – toisin kuin sensuurin käsite – kattaa sekä monia ennakoivia tarkkailun ja valvonnan muotoja että verkossa ja sen ulkopuolella tapahtuvan toiminnan. Artikkelimme etenee siten, että ensin avaamme Runetin sääntelyn kontekstia kuvaamalla lyhyesti sekä Venäjän poliittisen hallinnan että venäjänkielisen internetin ja sosiaalisen median erityispiirteitä. Sitä seuraavassa luvussa selvennämme käyttämäämme sääntelyn käsitettä, josta siirrymme kuvaamaan sääntelyn tilaa ennen protesteja, niiden aikana ja niiden jälkeen. Pääosa tarkastelustamme kohdistuu Runetin valtauksen alkuvuosiin 2012–2014, mutta artikkeli kattaa tärkeimmät tapahtumat vuoden 2017 kesään saakka. Luvussa ”Miten Runetin valtaus onnistui?” keskustelemme sääntelytoimien toteutuneista seurauksista, ja johtopäätösluvussa pohdimme Runetin tulevaisuutta ja sen valtauksen merkitystä Venäjän demokratian kannalta.

Kattava kuvaus kaikista Runetin sääntelyyn liittyvistä lainsäädännöllisistä muutoksista ja muista toimenpiteistä ei mahdu yhteen artikkeliin. Sen sijaan pyrimme luomaan yleiskuvan Runetin poliittiseen käyttöön kohdistuneesta määrätietoisesta kampanjasta, ja kuvaamaan sen keskeisimpiä tapahtumia. Tämän kampanjan ydin tiivistyy valtion informaatiopolitiikan, teknologian ja viestinnän parlamentaarisen komitean johtaja Aleksei Mitrofanovin vuoden 2013 lausunnossa, jonka mukaan ”täysin vapaan internetin aikakausi Venäjällä on päättynyt” (Milashina 2013). Mitrofanovin sanat ja artikkelimme väittämä protestien provosoimasta Runetin valtauskampanjasta saavat lisätukea Gainutdinovin ja Chikovin (2013) internetin vapautta Venäjällä käsittelevästä raportista:

Vuosi 2012 oli vedenjakaja Venäjän internetille. Internet siirtyi nopeasti pois sosiaalisen ja poliittisen elämän marginaalista ja osoitti, että se voi tarjota erittäin laajat mahdollisuudet venäläisten aktivistien organisoitumiselle. Niin tehdessään se myös veti puoleensa viranomaisten huomion. Venäjän valtio on ensimmäistä kertaa alkanut nähdä internetin tärkeimpänä uhkana sen vauraudelle ja vakaudelle.

Vuonna 2017 ilmestyneessä raportissaan Runetin sääntelytoimia vuosia seuranneet Gainutdinov ja Chikov (2017, 19) toteavat vielä jyrkempään sävyyn, että Venäjän valtion suhde internetiin on kuluneiden viiden vuoden aikana muuttunut ”sotilaalliseksi kampanjaksi Runetin vapautta vastaan”.

Venäjän poliittisen hallinnan ja Runetin erityispiirteitä

Venäjän poliittisen hallinnan tämän artikkelin kannalta keskeisiä piirteitä voidaan kuvata termeillä vaaliautoritarismi ja puolisananvapaus (Gelman 2010, 2014). Puolisananvapauden oloissa suosituimmat joukkoviestimet – erityisesti tv-kanavat – pidetään valtion kontrollissa, mutta joidenkin kriittisten medioiden (esim. *Novaja Gazeta*, *Dožd-TV*) sallitaan jatkaa toimintaansa. Vaaliautoritarismi puolestaan viittaa Venäjän valtaeliitin haluun pitää yllä demokraattisen järjestelmän kulisseeja järjestämällä vaaleja, vaikka opposition ja kansalaisyhteiskunnan toimintaa vaikeutetaan eikä oppositiolla ole esimerkiksi pääsyä valtion kontrolloimille tv-kanaville. Puolisananvapauden, ennen protesteja heikosti säännellyn Runetin ja vaaliautoritarismin yhdistelmä avasi duuman vaalien aikaan oppositiolle mahdollisuuden ikkunan, ja Runetissa kiertäneet tiedot vaalitulosten väärentämisestä 2011 syksyllä olivat yksi keskeinen syy mielenosoitusaallon käynnistymiseen.

Itse Runetin historia juontaa moskovalaiseen Kurtšatovin ydinvoiman tutkimuskeskukseen 1980-luvun loppupuolelle. Internetyhteyksien leviäminen Venäjällä oli 1990-luvun poliittisen ja sosioekonomisen turbulenssin vuoksi hidasta, mutta 2000-luvun alussa internetin käyttö kasvoi jyrkästi käyttömaksujen laskun, yhteyksien parantuneen laadun ja kasvaneiden tulojen myötä. FOM-tutkimuskeskuksen mukaan Venäjän päivittäisten internetin käyttäjien määrä kasvoi vuosina 2003–2015 vähän yli kolmesta miljoonasta 62 miljoonaan, tasaantuakseen vasta vuonna 2016 (Internet v Rossii 2016).

Tässä artikkelissa käytämme – kuten venäläiset itse – termiä ”Runet” lyhenteenä viittaa internetin venäjänkielisen segmentin suosittuihin sovelluksiin ja palveluihin. Toisin kuin usein ajatellaan, internet on homogeenisen virtuaalisen verkoston sijaan jakautunut segmentteihin, jotka eroavat kielen lisäksi muun muassa omistusrakenteiden, käyttäjäkulttuurin sekä sosiaalisen median alustojen muodostamien eri kombinaatioiden suhteen. Runetin keskeinen erityispiirre paljastuu jo sen nimestä: venäjän kieli ja keskivertokäyttäjän puutteellinen kielitaito erottavat Runetin käyttäjiä globaalin internetin englanninkielisistä sisällöistä. Runetille on myös ominaista venäläisten sovellusten dominoiva rooli globaalien jättien rinnalla muun muassa hakukoneissa (Yandex vs. Google), postiohjelmissa (mail.ru vs. Gmail) sekä sosiaalisissa verkostopalveluissa (VKontakte vs. Facebook). Suuri osa merkittävistä venäläisistä internetyrityksistä on myös omistuspohjaltaan joko suoraan tai epäsuorasti Venäjän valtion kontrolloitavissa.

Runetin erityispiirteisiin kuului myös massaprotestien alkuun saakka bloggausalue ja verkostopalvelu LiveJournalin erityisrooli, jonka urbaani venäläinen älymystö omaksui 2000-luvun alkupuolella tärkeimmäksi keskusteluforumiksi. Ennen protestiaaltoja suuri osa keskeisistä venäläisistä oppositioaktivisteista piti ja seurasi LiveJournal-blogeja, jotka Harvardin yliopiston tutkijaryhmän mukaan muodostivat 2000-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä venäjänkielisen poliittisen keskustelun ytimen (Etling *et al.* 2010). Protestiaallon aikana ja jälkeen osa aktivisteista siirtyi LiveJournalista Facebookin käyttäjäksi.

Internetin sääntely vai sensurointi?

Tässä artikkelissa käytämme sensuurin (*censorship*) sijaan termiä internetin sääntely (*regulation*). Sensuurin käsitteen ongelmana ovat sen vahvat historialliset konnotaatiot traditionaalisen median ja sanomalehdistön ennakkotarkastuksiin sekä reaktiiviseen ja defensiiviseen toimintaan. Sääntelyn kattavamman käsitteen avulla on helpompi ymmärtää Venäjän nykytilannetta, esimerkiksi netissä tapahtuvaa proaktiivista toimintaa, tietojen kalastelua, vallanpitäjiä tukevaa maksettua bloggausta ja trollausta sekä harhauttavaa tietoa levittävien bottien käyttöä.¹

Internetin sääntely on monitasoinen ja -tahoinen ilmiö. Se voi ensinnäkin sisältää eri tason toimijoita kansainvälisistä järjestöistä valtioihin, yksityisiin yrityksiin, instituutioihin ja yksittäisiin kansalaisiin. Toiseksi sääntely voi tapahtua sekä verkossa (esimerkiksi blokkamalla verkkosivustoja) että sen ulkopuolella (esimerkiksi pelottelemalla tai pahoinpitelällä yksittäisiä bloggaajia). Kolmanneksi sääntely voi olla sekä defensiivistä (sisällön sensurointi) että proaktiivista (maksetut vallanpitäjiä puolustavat bloggaajat) tai ”neutraalia” (verkkoliikenteen monitorointia ja seurantaa ilman toimenpiteitä). Neljänneksi sääntely voidaan toteuttaa katketysti säätämällä muita aiheita (vaikkapa ekstremismin tai pornografian vastaisia lakeja), joita voidaan soveltaa internetin sääntelyyn. Viidenneksi internetin sääntelyyn voidaan valmistautua ostamalla osuuksia keskeisissä internetyrityksissä, mikä

mahdollistaa kontrollin kiristämisen tilanteen niin vaatiessa.

Artikkelimme sivuaa kaikkia yllä esitettyjä internetin sääntelyn muotoja, mutta aiheen laajuuden vuoksi keskitymme Venäjän valtion käynnistämiin, kansalaisyhteiskunnan ja poliittisen opposition toimintaa rajoittaviin muotoihin, erityisesti lainsäädäntöön. Näinkin laaja fokus tarkoittaa sitä, että tarkastelumme on vääjäämättä valikoivaa.

Koska näkemyksemme mukaan 2000-luvun toisen vuosikymmenen alun protestialto toimi Runetin sääntelyn vedenjakajana, tarkastelemme seuraavassa luvussa aikaa ennen vuotta 2012, jonka nimeämme ”vapaan Runetin” ajanjaksoksi. Vuoden 2012 alkuun saakka Runetin sääntelyn mahdollistava lainsäädäntö oli vielä suhteellisen kehittymätöntä, ja siihen liittyvistä toimenpiteistä puuttui pitkäjänteisyys, koherenssi ja koordinointi.

Tarkastelumme pääpaino kohdistuu vuosiin 2012–2014, joita tarkastelemme luvussa ”Runetin valtaus”. Näinä vuosina valtiovallan suhde internetin poliittiseen sääntelyyn muuttui ratkaisevasti: tuolloin säädettiin suuri määrä lakeja, joita voitiin käyttää Runetin kontrollointiin ja erilaisten sääntelytoimenpiteiden määrä kasvoi moninkertaiseksi. Sekä luvuissa ”vapaasta” että ”vallatusta” Runetista käsittelemme erikseen internetiin suoraan liittyvää lainsäädäntöä ja sellaista (esim. ekstremismin vastaista) lainsäädäntöä, joka ei liity suoraan internetiin, mutta jota on käytetty Runetin sääntelyyn. Lisäksi tarkastelemme myös muita kuin lainsäädäntöön liittyviä sääntelyn muotoja ihmisoikeusjärjestö Agoran tietojen pohjalta.

Venäjänkielisen internetin sääntely ennen vuotta 2012

Ennen vuotta 2012 Runet oli sääntelystä suhteellisen vapaa alue: sosiaalisessa mediassa saattoi keskustella aktiivisesti ja esittää vallanpitäjiä kritisoivia kantoja ilman pelkoa seurauksista, joita kohdistettiin epäsystemaattisesti yksittäisiin käyttäjiin. Lainvalvojen ja turvallisuusviranomaisten mielenkiinto alkoi kuitenkin suuntautua Runetissa tapahtuvaan toimintaan ja ensimmäisten, sisällön suodattamiseen ja sivuille pääsyn estoon liittyvien sääntelytoimien tarkoituksena oli terrorismin ja poliittisen ekstremismin tukahduttaminen.

Keskeinen Runetin sääntelyä toteuttava valtion viranomainen Venäjällä on Roskomnadzor, joka vastaa internetin seurannasta, palveluntarjoajien lisensioinnista ja nettimedioiden rekisteröinnistä. Sen implementoiman Runetin sääntelyn oikeudellinen ja tekninen perusta Venäjällä oli rakennettu jo 1990-luvulla SORM-lainsäädännöllä. SORM (Sistema Operativno-Rozysknyh Meroprijatii, Operatiivisten tutkimustoimenpiteiden järjestelmä) perustui vuonna 1995 annettuun lakiin, joka antoi FSB:lle valtuudet seurata puhelin- ja internetviestintää. SORM-1 säädettiin puhelinviestinnän seuraamiseksi ja päivitettiin vuonna 1998 SORM-2:ksi, joka kohdistui internetiin. SORM-2 edellyttää venäläisten internetpalveluntarjoajien asentavan omalla kustannuksellaan palvelimilleen laitteet, jotka mahdollistavat turvallisuusviranomaisille palvelimen läpi kulkevan liikenteen seurannan.

Huhtikuussa 2015 otettiin käyttöön SORMin uusin versio. Se käytti DPI-tekniikkaa, joka voi identifioida informaatiovirrasta ne käyttäjät, jotka keskustelevat tietyistä aiheista tai vierailevat tietyillä web- tai sosiaalisen median sivuilla, ja se vei venäläistä järjestelmää merkittävästi lähemmäksi massavalvontaa (Soldatov 2015, 75).

Franken ja Pallinin (2012, 55) mukaan yksi tärkeimmistä ennen vuotta 2012 Runetin sääntelyyn sovellettavista laeista oli *laki ekstremistisen toiminnan torjumisesta* (Federalnyi Zakon, FZ-114, 2002), johon vuonna 2006 tehdyt lisäykset laajensivat ekstremismiksi luokiteltavien ilmiöiden alaa. Lisäysten mukaan ”myös julkiseen käyttöön tarkoitettujen painotuotteen, audio-, audiovisuaalisen tai muun materiaalin” tekijän voitiin katsoa olevan oikeudellisesti vastuussa.

SOVA-keskuksen Alexander Verhovskin mukaan ekstremismin vastaisen lainsäädännön ongelmana on sen epämääräinen kieli – esimerkiksi ”yhteiskunnallisen eripurana lietsominen”, joka jättää laajan tulkintavaran. Tulkintaongelmien ratkaisemiseksi tuomioistuimet ja syyttäjät joutuvat kääntymään akateemisten asiantuntijoiden puoleen arvioitaessa, mitkä tekstit olisi kiellettävä ekstremisminä. Tämä puolestaan on avannut oven korruptoituneille käytännöille (Dresen 2013).

Ensimmäinen rikossyyte venäläistä bloggaajaa vastaan nostettiin syttykarilaista Savva Terentjeviä vastaan vuonna 2008 Komin tasavallassa. Terentjev kirjoitti helmikuussa 2007 kommentin paikallisen journalistin LiveJournal-blogiin, joka käsitteli kriittisesti poliisin paikalliseen oppositiolehteen tekemää ratsiaa. Kommentissaan Terentjev nimitti poliiseja ”tyhmiksi, sivistymättömiksi eläinmaailman edustajiksi” ja kehotti polttamaan nämä julkisella paikalla. Terentjevin tapauksessa syyttäjät sovelsi Venäjän rikoslain 282 artiklaa, joka kieltää vihamielisyyden lietsomisen ”sukupuolen, rodun, kansalaisuuden, kielen, alkuperän, uskonnon tai sosiaaliseen ryhmään kuulumisen pohjalta”. Vaikka tämän artiklan soveltaminen poliisien kaltaiseen ammattiryhmään on ongelmallista, lakia sovellettiin samalla tavoin jatkossa myös muihin valtion virkamiehiin.

Venäläinen Agora-ihmisoikeusjärjestö raportoi vuosina 2008–2011 kaikkiaan 104 internetin vapautta uhkaavaa tapausta. Ne vaihtelivat erilaisista internetin sääntelyä koskevista aloitteista rikossyytteisiin, oikeusjuttuihin, hyökkäyksiin ja jopa murhiin (Gainutdinov & Chikov 2011).

Monet yli kahdestakymmenestä Runetin sääntelyä koskevista aloitteista epäonnistuivat, vain noustakseen uudelleen keskusteluun vuosia myöhemmin. Esimerkiksi helmikuussa 2008 keskusteltiin ehdotuksesta, jonka mukaan nettisivut, joilla oli yli tuhat käyntiä päivässä, olisi velvoitettava lailla rekisteröitymään tiedotusvälineiksi – aloite, joka hyväksyttiin muokattuna laiksi kuusi vuotta myöhemmin. Lokakuussa 2008 Venäjän ohjelmistoyrityksen etujärjestö Russoftin puheenjohtaja puolestaan ehdotti, että Runetin ja maailmanlaajuisen internetin välille pitäisi luoda Kiinan mallin mukainen yhdyskäytävä. Tämä ehdotus unohdettiin kevääseen 2014 asti, jolloin *Kommersant*-sanomalehti vuosi tiedon valtionhallinnon suunnitelmista rakentaa palomuurin Runetin ja globaalien internetin välille (Novyi *et al.* 2014).

Vuosina 2008–2011 Agora raportoi kaksi murhaa ja 65 nettiaktivistien häirintätapausta mukaan lukien fyysiset hyökkäykset bloggaajien ja toimittajien kimppuun, sekä 47 rikossyytettä. Nettiaktivistien rikossyytteet liittyivät useimmiten ekstremismiin, etnisiä ja uskonnollisia ryhmiä sekä lainvalvonta- ja turvallisuusviranomaisia koskevan vihan lietsontaan, kunnianloukkauksiin ja loukkaavaan kielenkäyttöön (Gainutdinov & Chikov 2011).

Lehdistön ja televisiokanavien lisäksi Kreml ja sen lähipiiri hankkivat omistusoikeuksia keskeisissä internetalan venäläisissä yrityksissä (vrt. Pallin 2017). Käytännössä merkittävä osa venäläisistä sosiaalisista verkostopalveluista ja internetportaaleista on tavalla tai toisella sidoksissa venäläisiin jättiyrityksiin, jotka omistavat näiden palveluiden osakkeita. Kremliin läheisissä suhteissa oleva liikemies Aleksander Mamut osti vuonna 2012 kaikki SUP Media -yhtiön osakkeet. SUP Media oli jo vuonna 2007 hankkinut omistukseensa LiveJournal-bloggausalan venäjänkielisen segmentin, ja vuonna 2008 se osti sivuston gazeta.ru. Maa-liskuussa 2013 Mamut ja Vladimir Potanin fuusioivat SUP Median Afša-Ramblerin kanssa luoden käyttäjämäärältään Venäjän neljänneksi suurimman internetliiketoimintaryhmän.

Vaikka tässä luvussa kuvatut toimenpiteet maalaavat pessimistisen kuvan Runetin vapausasteiden asteittaisesta vähenemisestä ennen opposition vuosien 2011–2013 mielenosoituksia, ne olivat kuitenkin vain alkusoitto. Protestien aalto herätti vallanpitäjät ruususen unesta ja johti määrätietoiseen ”Runetin valtauksen”, jota kuvaamme seuraavassa luvussa.

Runetin valtaus 2012–2014

Kremlin yritykset säännellä Runetin ja sosiaalisen median toimintaa ennen vuotta 2012 olivat epäsystemaattisia ja heijastivat pikemminkin valtaeliitin tietämättömyyttä tai piittaamattomuutta verkon poliittisesta potentiaalista. Dmitri Medvedevin ajatukset internetin käytöstä keinona Venäjän modernisoimiseen eivät olleet ottaneet huomioon tätä potentiaalia, joka pysyikin enimmäkseen piilossa Medvedevin presidenttikautena 2008–2012. Vasta joulukuussa 2011 alkaneet ja talven 2012 aikana kiihtyneet protestit paljastivat uuden digitaalisen median voiman ja herättivät valtaeliitissä pelon oranssin vallankumouksen toistumisesta Venäjällä.

Mielenosoitusaalto muutti selvästi Kremlin asennetta ja johti protestien aikana ja niiden jälkeen toteutettuun määrätietoiseen Runetin sääntelyn kiristämiseen. Lisääntyvä kontrolli kulki käsi kädessä poliittisen ja kulttuurisen ilmapiirin yleisen muutoksen kanssa: Putinin kolmatta presidenttikautta oli leimannut voimistuva länsimaiden vastainen retoriikka ja perinteisten venäläisten arvojen ja ideoiden erityispiirteiden korostaminen. Krimin anneksointi ja siihen liittyvä kansallismielisen ja patrioottisen mielialan nousu antoi hallitukselle vapaat kädet kansalaisyhteiskunnan ja opposition valvonnan tiukentamiseen.

Tämän luvun loppuosassa kuvamme Runetin sääntelypyrkimyksiä vuoden 2012 alusta vuoden 2014 loppuun. Aloitamme käymällä läpi verkon sääntelyyn liittyvää lainsäädäntöä, jonka jälkeen esitämme esimerkkejä lainsäädännöstä, joka ei liity suoranaisesti Runetiin, mutta jota voidaan käyttää sananvapauden, opposition ja kansalaisyhteiskunnan liikkumavaran rajoittamiseen verkossa ja sen ulkopuolella.

Tarkoituksemme ei ole antaa kattavaa kuvaa kaikesta Venäjän lainsäädännöstä, jota voidaan käyttää poliittisen opposition kontrollointiin eikä kuvailla yksityiskohtaisesti esittelemiemme lakien sisältöä, sillä ne sisältävät suuren määrän viittauksia ja muutoksia muihin lakeihin. Sen sijaan esitämme valikoiden mielestämme tärkeimmät verkon sääntelyä koskevista laeista, niiden keskeisestä sisällöstä sekä muista sääntelytoimista, joista koostuu ”Runetin valtaukseksi” nimittämämme kokonaisuus.

Ihmisoikeusjärjestö Agora on seurannut Runetin vapauden kehitystä vuodesta 2008. Sen raporteista on nähtävissä sääntelyä koskevien lakialoitteiden määrän jyrkkä kasvu vuosina 2012–2014. Nämä lakialoitteet tähtäsivät pääasiassa verkon filtribuuttien ja blokkattavien teemojen identifiointiin, kun taas myöhemmät aloitteet pyrkivät filtribuuttien ja blokkauksen metodien parantamiseen, sääntelyyn oikeutettujen viranomaisten määrän laajentamiseen sekä säänneltävien temaattisten alueiden selventämiseen (Gainutdinov & Chikov 2016).

Yksi tämän periodin tunnetuimmista Runet-laeista vuodelta 2012 kulkee yleisesti nimellä *internetin musta lista*, joka perusti rekisterin kiellettyä informaatiota jakavista nettisivuista (FZ-139, 2012). Tämä kielletty informaatio käsittää muun muassa lapsipornografiaan, huumien tuottamiseen ja jakeluun sekä itsemurhaan kannustamiseen liittyvät tekstit, mutta kielletyn informaation epämääräinen käsite antaa viranomaisille laajat tulkintamahdollisuudet. Pääsy tällaista tietoa sisältävälle sivustolle voidaan estää valtuutetun viranomaisen pyynnöstä ilman tuomioistuimen määräystä. Jos palveluntarjoaja poistaa haitallisen sisällön kolmen päivän kuluessa, pääsy sivustolle palautetaan.

Laki antoi tekosyyntä estää pääsy opposition verkkosivuille. Venäjän pääsyyttäjän pyynnöstä esimerkiksi verkkosivustot www.grani.ru, www.kasparov.ru ja www.ej.ru lisättiin mustalle listalle maaliskuussa 2014, koska ne ”sisälsivät kutsun osallistua laittomaan toimintaan ja joukkotoimiin, joiden suorittamisessa ei kunnioitettu vakiintunutta järjestystä”. Myös oppositiojohtaja Aleksei Navalnyin LiveJournal-blogi lisättiin mustalle listalle, ja Navalnyi

itse määrittiin kotiarestiin. Marraskuun 2013 alussa valvontaviranomainen Roskomnadzor oli estänyt pääsyn yhteensä 14 000 sivulle eri syistä, mutta tammikuussa 2015 määrä oli kasvanut 82 866 sivuun. Useimmille sivuille pääsy kuitenkin palautettiin kiellettyjen tietojen poistamisen jälkeen.

Piratismiin vastainen laki vuodelta 2013 kohdistuu tekijänoikeuksiin ja velvoittaa palveluntarjoajat poistamaan niitä rikkovat tiedot (FZ-187, 2013). Tämän oikeutetulta näyttävän lain ongelmana on, että sisällöntuottajien on poistettava tekijänoikeutta rikkova sisältö 24 tunnin kuluessa tai sivujen käyttö estetään, ja kumoamisen voi tehdä vain tuomioistuimen päätöksellä. Tämä monimutkainen prosessi saattaa johtaa palveluntarjoajat sensuroimaan tietoja ”varmuuden vuoksi”. Andrei Soldatovin (2017, 56) mukaan Runetin palveluntarjoajat ovatkin ryhtyneet vapaaehtoisesti yhteistyöhön Kremlin kanssa pelätessään sivujensa totaalista sulkemista.

Vuoden 2012 musta lista -lakia seurasi joulukuussa 2013 Ukrainan protestien aikaan voimaan tullut *Lugovoi-laki* (FZ-398, 2013), joka valtuutti Venäjän pääsyyttäjän estämään ilman tuomioistuimen päätöstä pääsyn sivuille, jotka kutsuivat luvattomiin mielenosoituksiin tai ”edistivät ekstremismia”. Davidoffin (2014) mukaan laki on ristiriidassa Venäjän perustuslain 29 artiklan kanssa, joka kieltää sensuurin. Putinin puhe huhtikuussa 2014, jossa hän viittasi internetiin CIA:n erityisprojektina ja vaarana kansalliselle turvallisuudelle, antoi puhtia julkiselle keskustelulle Runetin lisäsäätelyn tarpeesta (Golischhina & Agamalova 2014). Vuoden 2014 aikana tehtiinkin useita muutoksia voimassa olevaan lainsäädäntöön, mikä lisäsi merkittävästi Runetin poliittisen valvonnan arsenaalia.

Yksi keskeisistä lisäyksistä oli *bloggaajia koskeva laki* vuodelta 2014, joka velvoittaa omistajat rekisteröimään ne julkiset verkkosivut (ml. sosiaaliset verkostositit, blogit ja online-foorumit) joilla on yli 3 000 päivittäistä kävijää (FZ-97, 2014). Nämä sivut rinnastetaan joukkoviestimiin, ja omistajat ovat vastuussa niillä julkaistujen tietojen oikeellisuudesta. Palveluntarjoajat ovat lisäksi Venäjän alueella velvollisia tallentamaan bloggaajien henkilötiedot kuuden kuukauden ajan.

Vuoden 2014 toukokuusta heinäkuuhun hyväksyttiin vielä neljä uutta lakia jotka ovat relevantteja Runetin valtausta koskevan argumenttimme kannalta, sillä ne kaikki kasvatavat mahdollisuuksia Runetin kontrollointiin. Ensinnäkin *rahanpesua koskeva laki* lisäsi sähköisten maksujen sääntelyä Venäjän federaation alueella (FZ-110, 2014). Vaikka laki on hyödyllinen rahanpesun torjumiseksi, sitä voidaan soveltaa myös poliittisten opposition ehdokkaiden varainhankintakampanjoihin. Toiseksi laki, jolla *kielletään ekstremistisen toiminnan levittäminen ja rahoittaminen internetissä*, nosti maksimivankeusrangaistusta toiminnan rahoittamisesta kolmeen vuoteen (FZ-179, 2014). Kolmanneksi hyväksyttiin laki *Venäjän kansalaisten henkilötietojen tallentamisesta Venäjällä sijaitseviin datakeskuksiin* (FZ-242, 2014). Lisäksi hyväksyttiin vielä laki, joka *nostaa sakkoja Venäjän federaation alueellista koskemattomuutta vaarantavien toimien osalta*, mukaan lukien kehotukset tällaisiin toimiin joukkotiedotusvälineissä ja internetissä (FZ-274, 2014).

Julkinen keskustelu Venäjällä on käsitellyt useita näihin lakeihin liittyviä ongelmia. Ei esimerkiksi ole olemassa täsmällistä ohjeistusta suosittujen blogien rekisteröimisestä joukkotiedotusvälineiksi, eikä siitä, kuka on kollektiivin kirjoittaman blogin vastuullinen tekijä. Samanaikaisesti Runet on täynnä ohjeita siitä, miten kierretään verkkosivuille pääsyn estot. Bloggaajia koskevan lain jälkeen Yandex-hakukone ja LiveJournal lopettivat blogien luokituksen niiden suosion perusteella. Vaatimus Venäjän kansalaisten henkilötietojen tallentamisesta Venäjän federaation alueella sijaitseville palvelimille johti ristiriitaan globaalien internety-

ritysten kuten Twitter, Facebook, Google ja LinkedIn kanssa, jotka kieltäytyivät siirtämästä venäläisten käyttäjiensä henkilötietokantoja Venäjälle. Tästä huolimatta vain pääsy LinkedIn-palveluun suljettiin, minkä arvioidaan johtuvan muiden palveluiden suuresta suosiosta.

Yllämainittujen, hyväksytyjen lakien lisäksi vuosina 2012–2014 käynnistettiin lukuisia muita aloitteita Runetin sääntelemiseksi. *Kommersant*-sanomalehden mukaan esimerkiksi keväällä 2014 valtionhallinnossa valmisteltiin suunnitelmaa, jonka tarkoituksena on jakaa venäläiset internetin palveluntarjoajat paikallisiin, alueellisiin ja kansallisiin. Kaikki nämä tasot olisivat suunnitelman mukaan yhteydessä toisiinsa, mutta vain kansallisten palveluntarjoajien pitäisi voida muodostaa yhteys kansainvälisiin verkkoihin. Kaikilla tasoilla verkon sisältö suodatettaisiin ja DNS-palvelimien, joiden verkkotunnus on .ru tai .rf, sijoittaminen Venäjän federaation ulkopuolelle olisi kielletty. Lisäksi suunnitelman mukaan näiden verkkotunnusten myöntöoikeudet siirrettäisiin nykyiseltä koordinaatiokeskukselta Venäjän valtion elimille (Novyi *et al.* 2014).

Yllä kuvattu lakien ja aloitteiden vyöry, jonka alku ajoittui Venäjän opposition mielenosoitusaallon aikaan, on vahva osoitus Venäjän valtion Runetia koskevasta poliittisen sääntelyn kampanjasta, jota kutsumme ”Runetin valtauksiksi”. Vaikka useiden lakialoitteiden – esim. piratismiin ja rahanpesun vastaisen lainsäädännön taustalla on perusteltuja syitä, niiden epämääräiset muotoilut ja vaihtelevat tuomioistuinikäytännöt antavat mahdollisuuden väärinkäyttöön.

Runetia suoraan säätelevien lakien lisäksi Venäjällä hyväksyttiin vuosien 2012–2014 aikana lukuisia lakeja, jotka rajoittavat kansalaisvapauksia ja ilmaisua. Useiden kesällä 2012 hyväksytyjen lakien päämääränä oli protestiaallon tukahduttaminen. Esimerkiksi joukkokoontumisten sääntelyä koskeva laki kiristi rangaistuksia järjestyshäiriöistä kokoontumisten ja mielenosoitusten aikana (FZ-65, 2012). Vaikka laki ei koske suoraan Runetia, sen mukaan järjestäjiä voidaan sakottaa, jos he jakavat tietoa tapahtumista esimerkiksi sosiaalisten verkostojen kautta ilman virallista lupaa (Laws of attrition 2013).

Jopa ensi katsannossa hyväksyttävältä vaikuttavalla lainsäädännöllä voi olla kansalaisyhteiskunnan kannalta ei-toivottuja seurauksia: esimerkiksi alkoholin mainostamisen internetissä kieltävä laki voi toimia valtion kontrolloimien perinteisten medioiden hyväksi, koska mainonta on riippumattomien internetyritysten tulojen päälähte (Kelly *et al.* 2013, 596).

Yksi konkreettisimmin venäläiseen kansalaisyhteiskuntaan vaikuttanut säännös on vuoden 2012 laki *ulkomaalaisista agenteista* (FZ-121, 2012). Tämä laki velvoittaa ne valtioista riippumattomat järjestöt, jotka saavat avustuksia ulkomailta ja harjoittavat poliittista toimintaa rekisteröitymään ”ulkomaisiksi agenteiksi”. Tällaiset järjestöt joutuvat ilmoittamaan julkaisuissaan nöyryyttävästi että ne on tuottanut ulkomainen agentti, ja niiden on myös alistuttava laajoihin raportointi- ja tarkastustoimiin (List of repressive laws 2014). Lain rikkomisesta rangaistaan enimmillään kahden vuoden vankeudella. Vuonna 2012 hyväksyttiin myös laki, jossa *kunnianloukkauksesta rangaistaan raskailla sakoilla* tai enintään kolmen vuoden vankeudella (FZ-141, 2012). Laki avaa mahdollisuuden haastaa poliittinen vastustaja oikeuteen kunnianloukkauksesta, ja siinä on myös erityinen artikla tuomareita, syyttäjiä ja lainvalvontaviranomaisia koskevasta kunnianloukkauksesta.

Tämä lainsäädäntötrendi jatkui vuosina 2013–2014. *Uskonnollisten vakaumusten ja tunteiden suojelua koskevan lain* rikkomisesta voidaan rangaista sakoilla tai enintään kolmen vuoden vankeudella (FZ-136, 2013). Lakia koskeva julkinen keskustelu arvosteli sekä rangaistusasteikon ankaruutta että lain epämääräisiä muotoiluja, joita voidaan käyttää kriittisen kansalaiskeskustelun ja toiminnan tukahduttamiseen. Laki ei esimerkiksi määrittele, mitä voi-

daan pitää uskonnollisina tunteina ja kuinka näiden tunteiden loukkaaminen voidaan havaita.

Vuoden 2013 laki, jolla *kiellettiin homoseksuaalinen propaganda alaikäisten keskuudessa*, saavutti lähestyvien olympialaisten vuoksi paljon julkisuutta myös Venäjän ulkopuolella (FZ-135, 2013). Rangaistus kovenee, jos lakia rikotaan joukkotiedotusvälineissä.

Ennen Sotshin olympialaisia ja niiden aikana helmikuussa 2014 kansalaisyhteiskunnan, toimittajien ja Runetin käytön valvontaa kiristettiin edelleen. Marraskuussa 2013 pääministeri Medvedev allekirjoitti asetuksen, jolla sallittiin tietojen keruu olympialaisten järjestäjien, urheilijoiden ja ulkomaisten toimittajien puheluista ja internetyhteyksistä (Soldatov & Borogan 2013). Muita kansalaisyhteiskunnan kannalta ongelmallisia, vuonna 2014 säädettyä lakeja olivat muun muassa *rangaistusten koventaminen ”ekstremistisistä” rikoksista* (FZ-5, 2014), *FSB:n valtuuksien laajentaminen* (FZ-130, 2014) ja laki, joka velvoittaa *Venäjän kansalaiset ilmoittamaan valtiolle asuinpaikkansa Venäjän ulkopuolella* (FZ-142, 2014).

Taulukkoon 1 on koottu ihmisoikeusjärjestö Agoran vuosikertomuksiin perustuvia tietoja Runetin eri sääntelymuotojen muutoksesta vuosina 2008–2016. Taulukosta käy ilmi, että Venäjän viranomaiset rajoittivat internetin vapautta lukuisten uusien lakien säätämisen lisäksi muun muassa asettamalla netin käyttäjiä syytteeseen, estämällä sivustoille pääsyn ja käyttämällä hallinnollista painostusta. Rivikäyttäjien ja aktivistien ohella painostuksen ja häirinnän kohteiksi joutuivat tiedotusvälineiden edustajat ja tunnetut oppositioaktivistit, kuten esimerkiksi Aleksei Navalnyi ja Rustem Adagamov. Gainutdinovin ja Chikovin (2013, 2106) mukaan vuonna 2012 venäläiset nettiaktivistit alkoivat ensimmäistä kertaa merkittävässä määrin paeta maasta, ja monet sivustot muuttivat palvelimensa ulkomaille.

Taulukko 1. Runetin sääntelyn kehitys vuosina 2008–2016.

Sääntelyn muoto	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Murha	1	1	0	1	0	1	1	0	0
Väkivallan käyttäminen (uhkaukset)	1	1	1	10	3	23	26	28	50
Internetin sääntelyaloite	6	7	5	5	49	75	87	48	97
Rikossyyte / vangitseminen	1	10	8	38	103	226	132	202/18	298/32
Hallinnollinen painostus	2	1	2	173	208	514	1448	5073	53004
Sivustolle pääsyn esto	0	6	2	231	609	236	974	1721	35019
Tuomioistumen päätös informaation kieltämisestä	0	0	0	0	124	624	72	7300	24000
Kyberhyökkäys	0	1	1	31	47	63	10	30	122
Siviilioikeudellinen syyte	1	8	10	11	26	37	60	49	170
Muu	0	1	4	0	28	34	168	570	3343
Yhteensä	12	36	33	500	1197	1832	2951	15021	116103

Lähteet: <http://agora.rightsinrussia.info/reports>, Gainutdinov & Chikov 2016, 2017

Taulukon alimmalta riviltä käy ilmi Runetin sääntelytoimien kokonaismäärän jyrkkä kasvu vuodesta 2011 alkaen, mikä tukee argumenttiamme ”Runetin valtauksen” alkamisesta. Taulukossa kuvatut rikossyytteet käyttäjiä vastaan liittyivät enimmäkseen ”ekstremistiseen” toimintaan, mutta myös kunnianloukkauksiin ja viranomaisten halventamiseen. Hallinnollinen painostus liittyi muun muassa sanktioiden langettamiseen käyttäjille ja sivustojen ylläpitäjille sekä syyttäjän ja Roskomnadzorin antamiin virallisiin varoituksiin.

Esimerkki Runetin käyttäjien häirinnästä vuoden 2013 aikana oli toimittaja ja bloggaaja Sergei Reznikin tapaus, joka blogissaan ja artikkeleissaan kritisoi paikallista korruptiota Donin Rostovissa. Marraskuussa 2013, kuukausi sen jälkeen kun Reznik oli pahoinpidelty kadulla, hänet tuomittiin työleirille 18 kuukaudeksi lahjonnasta ja virkamiehen halventamisesta. Ennen kuin Reznik oli kärsinyt ensimmäisen rangaistuksensa loppuun, häntä vastaan esitettiin uusi syyte vuonna 2014. Venäjän ihmisoikeuskeskus Memorial piti Reznikiä poliittisena vankina.

Vuoden 2014 huhtikuussa oppositiojohtaja ja bloggaaja Aleksei Navalnyi sai 8 400 dollarin sakot alueneuvoston jäsenen kunnianloukkauksesta (Freedom on the Net 2014). Helmikuusta saakka kotiaarestissa ollut Navalnyi tuomittiin joulukuussa 2014 ehdolliseen kolmen ja puolen vuoden rangaistukseen, kun taas hänen veljensä Oleg sai samanpituisen ehdottoman vankeusrangaistuksen oikeudenkäynnissä, jota pidettiin yleisesti lavastettuna.

Yksi tunnetuimmista esimerkeistä viranomaisten protestiaallon aikaan internetin palveluntuottajiin kohdistamasta painostuksesta on Venäjän suosituimman verkostopalvelu VKontakten perustajan Pavel Durovin tapaus. VKontaktea käytettiin mielenosoitusten organisoimiseen, mikä johti FSB:n vaatimuksiin sulkea oppositioryhmiä palveluun perustamia sivuja. Durov vastusti julkisesti FSB:n painostusta, mutta joutui myymään osakkeensa ja lähtemään Venäjältä vuonna 2014.

Syksyllä 2013 *Novaja Gazeta* julkaisi artikkelin hyvin organisoidusta hallitusta tukevasta ”trollitehtaasta”. Pietarin Savuškina -kadulla. Tehtaan sadat työntekijät kirjoittivat nettiin ympäri vuorokauden kritisoiden ja häiriten opposition bloggaajia ja levittäen hallitukselle myönteisiä näkemyksiä sekä sekä kotimaassa että ulkomailla (Garmažapova 2013, Ahonen 2014, Walker 2015). Trollauksen vaikutuksesta Yhdysvaltojen presidentinvaaleihin ja kansainväliseen käydään tätä kirjoittaessa vilkasta keskustelua.

Sääntelytoimet vuosina 2015–2017

Runetin sääntely jatkui vuoden 2014 jälkeen osana samaa johdonmukaista, Runetin sääntelyä kiristävää linjaa. Jos aiemmin Venäjän viranomaisten toimet keskittyivät lukuisien uusien lakien säätämiseen, tälle kaudelle oli ominaista jo hyväksytyjen lakien täytäntöönpano ja kehittäminen. Huhtikuussa 2015 viranomaisten valtuuksia Runetin sääntelyyn lisättiin hallituksen asetuksella (Government Decree 2015). Kesäkuussa 2015 Roskomnadzor alkoi toimeenpanna piratismiin vastaista lakia ja estää ilman tuomioistuimen määräystä pääsyn tekijänoikeuksia rikkoneille sivustoille. Roskomnadzorin ja syyttäjän lisäksi myös veroviranomaiset saivat oikeuden estää nettisivuille pääsyn ilman tuomioistuimen päätöstä.

Lainsäädännön alalla merkittävin muutos oli kesäkuussa 2016 hyväksyty ja viestimissä yhden valmistelijansa Irina Jarovajan mukaan ristitty lakipaketti. Paketti koostuu kahdesta terrorismin vastaisesta laista (FZ-374 ja FZ-375, 2016), ja se muutti voimassa olevaa lainsäädäntöä lisäämällä poliisin toimintavaltuuksia, koventamalla rangaistuksia terrorismista, laajentamalla terroristisen toiminnan käsitettä ja säätämällä uusia vaatimuksia matkaviestinoperaattoreille ja internetin palveluntarjoajille, joiden tulee muun muassa avustaa FSB:tä kryptatun liikenteen dekodeauksessa.

Lakipaketin laajempi terroristisen toiminnan määritelmä kattaa myös tällaisen toiminnan ilmoittamatta jättämisen, ekstremistisen toiminnan edistämisen sekä kansainvälisen terrorismin harjoittamisen. Terrorismin täsmällisen määrittelyn puuttuessa nämä muutokset mahdollistavat Runetin käyttäjien syyttämisen ja rankaisemisen hyvin monen tyyppisestä toiminnasta. Lakipaketti antaa myös poliisille oikeuden tutkia sähköpostiviestejä ja vaatii mobiilioperaattoreilta ja palveluntarjoajilta matkapuheluiden, tekstiviestien ja liikennetietojen tallennuksen kolmen vuoden ajan ja niiden luovuttamisen poliisille pyynnöstä. Kovan kritiikin vuoksi vaatimus tietojen säilyttämisestä kolmen vuoden ajan lykättiin vuoteen 2023.

Ihmisoikeusjärjestö Agoran mukaan (Gainutdinov & Chikov 2016) Venäjän viranomaisten toiminta on keskittynyt kielletyn informaation suodattamiseen ja pääsyn estämiseen kiellettyjä tietoja sisältävien sivuille. Roskomnadzorin ja alueellisten syyttävivirastojen kehittämä ja implementoima automaattinen suodatusjärjestelmä on johtanut eri sääntelyn muotojen kasvuun, kuten bloggaajien syyttämiseen, palveluntarjoajien, bloggaajien ja sivujen ylläpitäjien hallinnolliseen painostukseen sekä pääsyn estämiseen verkkosivuille (katso taulukko 1).

Roskomnadzor saa usein tietoja Runetin kielletystä informaatiosta hallitukselle myötmielisiltä aktivisteilta, joiden toiminta vilkastui vuosina 2015–2016. Esimerkkejä tällaisesta aktivismista on Yhtenäisen Venäjän nuorisoliikkeen Molodoja gvardijan projekti Mediagvardija,² sekä Turvallisen internetin liiga, jotka kannustavat ihmisiä raportoimaan löytämistään kielletyistä sivuista.

Netinkäyttäjää syytettiin ja tuomittiin vuosina 2015–2016 sosiaalisessa mediassa toimimisen perusteella. Oleg Novoženin tuomittiin joulukuussa 2015 ensimmäisenä ehdottomaan vuoden vankeusrangaistukseen vihapuheen levittämisestä sosiaalisessa mediassa. Tuomion perusteena olivat ukrainalaista Pravyi Sektoria ja Azovin pataljoonaa koskevat postaukset. Heti Novoženinin jälkeen Vadim Tjumentsev tuomittiin viiden vuoden maksimirangaistukseen vihapuheesta ja ekstremismin levittämisestä. Tjumentsev oli kehottanut sosiaalisessa mediassa paikallisia asukkaita osallistumaan korkeita bussilipun hintoja vastustavaan mielenosoitukseen, kritisoinut Venäjän sekaantumista Itä-Ukrainan asioihin ja vaatinut ukrainalaisten pakolaisten karkottamista Venäjältä (Freedom on the Net 2016).

Keväällä 2017 Roskomnadzor alkoi vaatia viestipalveluita välittävien sovellusten rekisteröitymistä Venäjällä ”informaation jakelijoiiksi” (organizatory rasprostraneniya informatcii) ilmeisenä tarkoituksena viestipalveluiden seuranta (Lihatšov 2017). Laki, joka säätää informaation levittäjien velvollisuuksista on peräisin vuodelta 2006 (FZ-149, 2006), mutta vasta keväällä 2017 sen implementointi kohdistui viestipalveluihin. Myös Venäjältä vuonna 2014 emigroitunut VKontakten perustaja Pavel Durov suostui rekisteröimään kehittämänsä uuden viestipalvelu Telegramin Roskomnadzorin annettua ymmärtää ettei muita toimia vaadita (Durov 2017). Vain päiviä myöhemmin Roskomnadzor kuitenkin ilmoitti, että viestipalveluiden tulee jakaa myös käyttäjien metadata, tai niiden käyttö Venäjällä kielletään (Roskomnadzor 2017).

Heinäkuussa 2017 duuma hyväksyi lakialoitteen, jonka mukaan verkkoliikenteen välityspalvelujen pitää noudattaa kiellettyjen sivustojen listaa ja estää pääsy näille sivuille. Tämä tarkoittaa muun muassa Tor-verkon ja VPN-palvelujen kieltämistä Venäjällä (Venäjä ja Kiina 2017). Myös toinen heinäkuussa 2017 hyväksytty laki, joka astuu voimaan kesällä 2018, voimistaa Runetin käyttäjien kontrollia vaatimalla teleoperaattoreita identifioimaan asiakkaansa ja sitomalla SIM-kortit identifioituun käyttäjään (FZ-245, 2017).

Miten Runetin valtaus onnistui?

Siinä missä Runetin valtauksen alku on todennettavissa Taulukon 1 tietojen pohjalta, kysymys sen poliittisista *seurauksista* on toistaiseksi avoin, ja arvioinnissa on turvaututtava sekundäärikirjallisuuteen sekä kirjoittajien omaan pohdintaan.

Venäjän internetin vapausasteita pitkään analysoineen Andrei Soldatovin (2017, 43) mukaan kontrolliteknologian rajoituksista huolimatta Kreml on saavuttanut keskeisen tavoitteensa kaventaa vapaan itseilmaisun aluetta Runetissa. Muun muassa bloggaajien häirinnällä ja valikoivilla rangaistuksilla, jotka poliittisen toiminnan ohella ovat kohdistuneet myös ei-poliittisiin nettijulkaisuihin, on luotu epävarmuus siitä, mitä nettiin voi kirjoittaa ilman rangaistusta. Erityisesti vallanpitäjiä tai viranomaisia kritisoivien puheenvuorojen julkaiseminen, jakaminen tai jopa niistä ”tykkääminen” sosiaalisissa verkostopalveluissa on käynyt Venäjällä riskialttiiksi.

Ermoshina ja Musiani (2017) kuvaavat haastatteluaineiston pohjalta käyttäjien vastareaktioita Runetin kasvavaan kontrollointiin. Näissä vastarinnan muodoissa yksittäisten käyttäjien oman nettiliikenteen salaukseen ja anonymisointiin liittyvät toimet yhdistyvät ajoittaisiin kollektiivisen toiminnan purkauksiin. Esimerkiksi Jarovajan lakipaketin vastaiseen mielenosoitukseen Moskovassa elokuussa 2016 osallistui tuhansia ihmisiä, ja lakipaketin vastainen vetoamus oli 8.1.2017 mennessä kerännyt 623 465 allekirjoitusta. Myös kansainvälinen tietoliikenteen salaamenetelmiä edistävä ruohonjuuritason cryptoparty-liike on järjestänyt koulutustilaisuuksia Venäjällä journalisteille, ihmisoikeusaktivisteille ja järjestöjen toimihenkilöille. Muun muassa Roskomsvoboda-nettisivusto neuvoo käyttäjätietojen ja viestinnän salaamisessa sekä nettisivujen eston kiertämisessä (Ermoshina & Musiani 2017).

Sosiaalinen media oli keskeisessä roolissa myös oppositiopoliitikko Aleksei Navalnyin vuonna 2017 käynnistämässä uusissa protesteissa. Niiden laukaisijana toimi Navalnyin YouTubessa julkaisema, pääministeri Medvedeviä ja tämän lähipiiriä korruptiosta syyttävä video ”On vam ne Dimon”.³ Navalnyin toiminta noudattaa digitaalisen aktivismin piirissä *cute cat*-nimellä tunnettua strategiaa. Sen mukaan aktivismia kannattaa harjoittaa suosituilla globaaleilla alustoilla, joihin valtiolla ei ole määräysvaltaa, ja joiden täydellinen sulkeminen voi ärsyttää suurta osaa väestöstä.

Osa liberaaleista aktivisteista on emigroitunut Navalnyin jalanjäljissä ”virtuaalisesti” venäläisistä sovelluksista YouTubeen, Facebookiin ja Twitteriin, osa on muuttanut maasta fyysisesti, ja osa vetäytynyt julkisesta nettikeskustelusta. Monet ovat siirtyneet käyttämään VKontakten perustajan Pavel Durovin kehittämän Telegramin kanavia, joista venäjänkielillä liberaalilla StalinGulag-kanavalla on yli 150 000 tilaajaa.

Runetin tulevaisuus

Tässä artikkelissa olemme kuvanneet, kuinka opposition joukkomielenosoitukset 2011–2013 pakottivat Venäjän poliittisen eliitin ottamaan vakavasti venäjänkielisen internetin ja sosiaalisen median voiman. Olemme näyttäneet eri lähteisiin perustuen, kuinka Runetin erilaiset sääntely-yritykset moninkertaistuivat vuosina 2012–2014 ja johtivat Venäjän valtion suorittamaan, ennen protesteja varsin heikosti säädellyn Runetin ”valtauksen”, joka jatkuu edelleen.

Valtauksen metaforalla olemme viitanneet sekä verkossa että sen ulkopuolella toteutettujen lainsäädännöllisten ja muiden toimien kokonaisuuteen, joihin ryhdyttiin kansalaisyhteiskunnan ja poliittisen opposition mielipiteen ilmaisun ja organisoitumisen rajoittamiseksi. Näihin

toimiin ovat kuuluneet lakien ohella muun muassa bloggaajien valikoiva ja esimerkinomainen häirintä, syyttäminen ja vangitseminen, itsenäisten viestintäkanavien, opposition ja riippumattomien tiedotusvälineiden painostus sekä osuuksien hankkiminen keskeisissä internetin ja sosiaalisen median yrityksissä.

Tätä kirjoitettaessa Venäjän valtaeliitti pitää Runetia vakavana poliittisena uhkana ja jatkaa sen sääntelyä johdonmukaisesti ja päämäärätietoisesti. Runetin sääntelyn tulevaisuuden kannalta kiinnostavia ovat Venäjän ja Kiinan yhteiset intressit ja kontaktit internetin kontrollin suhteen, sillä monet Runetissa käyttöönotetut sääntelytoimet seuraavat Kiinan aiemmin toteuttamaa mallia. Tällainen toimenpide oli esimerkiksi Venäjällä 2015–2016 implementoitu käyttäjien identifiointi matkapuhelimella luotaessa internetyhteyttä vaikkapa lentokentillä tai kahviloissa. Venäjä ja Kiina ovat myös yhteistyössä lobbaamassa kansainvälisesti internetin hallinnan kehittämistä valtiojohtoisempaan suuntaan (Russia and China 2015).

Teknisesti Runet on kytketty globaaliin internetiin pääosin valtion kontrolloiman Rostelekomin kautta, joka pystyisi halutessaan eristämään Venäjän muusta maailmasta. Runetin infrastruktuuri, sovellukset ja käyttäjäkulttuuri saivat kuitenkin kehittyä vapaasti vuoteen 2012 saakka eikä sitä eristetty kiinalaisittain suuren palomuurin sisälle valtion palkkaaman sensuroijien armeijan tarkan valvonnan alle. Tämä Runetin historia tekee nopeista muutoksista vallanpitäjille riskialttiita.

Putinin vuoden 2016 joulukuussa allekirjoittama uusi informaatioturvallisuuden doktriini näkee Venäjän – analogisesti reaali maailman tapahtumien kanssa – piirittynä kyberlinnakkeena. Venäjän riippuvuus globaalista internetistä ja informaatioteknologiasta nähdään riskinä, ja doktriinissa korostetaan tarvetta seurata jatkuvasti informaatiotilaa koskevia uhkia. Doktriinin muotoilut antavat aiheita olettaa, että Runetin sääntely tulee jatkumaan tulevaisuudessa (Pynnöniemi & Kari 2016).

”Runetin valtauksen” tulevaisuuden muotoja on kuitenkin hankala ennustaa, sillä ne riippuvat Venäjän taloudellisesta, sosiaalisesta ja poliittisesta kehityksestä, Venäjän autoritaarisen hallintotavan kohtalosta ja hallitsevan eliitin vaikeasti ennustettavista päätöksistä. Jos oppositiosta ei ole välitöntä vaaraa, hallitus voi pidättäytyä jyrkistä ja näkyvistä Runetin säätelytoimista. Liikehännän voimistuessa myös sääntelytoimia voidaan kiristää, ja valtiolisten televisiokanavien propagandaa voimistaa entisestään.

Sääntelytoimenpiteiden tulevaisuuden skaala voi käsittää esimerkiksi .ru -sivustojen pakollisen rekisteröinnin, yksinkertaistetun menettelyn sivustojen sulkemiseksi, palveluntarjoajien painostamisen, Venäjän ulkopuolisten epäilyttävien sivustojen blokkauksen, bloggaajien painostuksen ja valikoivan rankaisemisen ja äärimmillään Runetin eristämisen globaalista internetistä. Avoin ja äkillinen globaalien sosiaalisen median sovellusten sensurointi ja sulkeminen on kuitenkin ongelmallista, sillä se saattaa ärsyttää niiden käyttöön tottuneita Runetin käyttäjiä ja Navalnyin mobilisoimaa nuorta sukupolvea.

Koska Venäjä haluaa ainakin toistaiseksi säilyttää demokraattisen poliittisen järjestelmän kulisit, se todennäköisesti jatkaa vaalien organisoimista. Tämä vaaliautoritaarisen poliittisen järjestelmän perusta luo Venäjän oppositiolle vaalikampanjoiden aikana mahdollisuuden ikkunan. Jos informaatio vaalien peukaloinnista, hallitsevan eliitin erioikeuksista, korruptiosta ja vallan väärinkäytöstä leviää Runetissa, eliitin legitimitetti voi murentua nopeasti.

Runetin poliittisella sääntelyllä ei todennäköisesti ole suurta merkitystä keskiverto-käyttäjälle, joka enimmäkseen surffaa verkossa muissa tarkoituksissa. Poliittisia intressejä omaavan käyttäjän kannalta Runet ja sosiaalinen media ovat sekä mahdollisuus että uhka. Toisaalta esimerkiksi sosiaaliset verkostopalvelut tarjoavat välineen kansalaisyhteiskunnan

organisoitumiseen, mutta toisaalta ne antavat hallitukselle ennennäkemättömiä keinoja kansalaisten valvontaan.

Äskettäinen tutkimus osoitti esimerkiksi, kuinka lista Facebookin käyttäjien ”tykkäyksistä” – joka Facebookilla on automaattisesti käytössään ja jota se hyödyntää kaupallisiin tarkoituksiin – voi paljastaa muun muassa käyttäjien poliittisen kannan, seksuaalisen suuntautumisen ja etnisen alkuperän jopa 80–90 % tarkkuudella (Kosinski *et al.* 2013). Tulosten soveltaminen Venäjän suosituimman verkostopalvelun ja Facebook-kopion VKontakten käyttäjiin tarjoaisi viranomaisille täysin uusia mahdollisuuksia seurata kansalaisten tuntemuksia ja käyttäytymistä. Digitaalisessa sosiaalisessa mediassa ihmiset paljastavat itsestään vapaaehtoisesti tietoja, joiden kattavuudesta ja tarkkuudesta NKVD ja KGB saattoivat vain uneksia.

Viitteet

- 1 Läheisiä käsitteitä ovat esimerkiksi kontrolli tai hallinta (*control, governance*) vrt. citizenlab.ca
- 2 <http://mediaguardia.ru>
- 3 https://www.youtube.com/watch?v=qrwk7_GF9g

Lähteet

- Ahonen, Anneli (2014), Pietarilaisessa talossa yli 200 ihmistä kehuu työkseen Putinia. – *Helsingin Sanomat* 17.11.
- Citizenlab.ca (ei päiväystä), Citizen Lab Summer Institute on Monitoring Internet Openness and Rights. <https://citizenlab.ca/summerinstitute/>
- Davidoff, Victor (2014), Putin’s Brave New Russia. – *The Moscow Times* 16.3. <https://themoscowtimes.com/articles/putins-brave-new-russia-32995>
- Dresen, Joseph (2013), Anti-Extremism Policies in Russia and How they Work in Practice. – *Kennan Institute* January 14.
- Durov, Pavel (2017), Durov predostavil dannye dlja registratsii Telegram v Rossii. – *Meduza* 28.6.2017. <https://meduza.io/news/2017/06/28/durov-predostavil-dannye-dlya-registratsii-telegram-v-rossii>
- Ermoshina, Ksenija & Musiani, Francesca (2017), Migrating Servers, Elusive Users: Reconfigurations of the Russian Internet in the Post-Snowden Era. – *Media and Communication* 5:1, 42– 53.
- Ertling, Bruce, Alexanyan, Karina, Kelly, John, Faris, Rob, Palfrey, John & Gasser, Urs (2010), *Public Discourse in the Russian Blogosphere: Mapping RuNet Politics and Mobilization*. Harvard University: Berkman Center Research Publication. https://cyber.harvard.edu/publications/2010/Public_Discourse_Russian_Blogosphere
- FZ-5 (2014), O vnesenii izmenenii v Ugolovnyi kodeks Rossijskoi Federatsii i statju 31 Ugolovnogoprotsessualnogo kodeksa Rossijskoi Federatsii. 3.2.2014. <http://www.rg.ru/2014/02/04/extremizm-site-dok.html>
- FZ-65 (2012), O vnesenii izmenenii v Kodeks Rossijskoi Federatsii ob administrativnyh pravonarushenijah i Federalnyi zakon ‘O sobranijah, mitingah, demonstratsijah, šestvijah i piketirovanijah’. 8.6.2012. <http://www.rg.ru/2012/06/09/mitingi-dok.html>

- FZ-97 (2014), O vnesenii izmenenii v Federalnyi zakon 'Ob informatsii, informatsionnyh tehnologijah i o zašite informatsii' i odelnyje zakonodatelnyje akty Rossijskoi Federatsii po voprosam uporjadotšeniya obmena informatsiei s ispolzovaniem informatsionno-telekommunikatsionnyh setei. 5.5.2014. <http://www.rg.ru/2014/05/07/informtech-dok.html>
- FZ-110 (2014), O vnesenii izmenenii v odelnyje zakonodatelnyje akty Rossijskoi Federatsii. 5.5.2014. <http://www.rg.ru/2014/05/07/terrorizm-dok.html>
- FZ-114 (2002), O protivodeistvii ekstremistskoi dejatelnosti. 25.7.2002. <http://www.rg.ru/2002/07/30/extremizm-dok.html>
- FZ-121 (2012), O vnesenii izmenenii v odelnyje zakonodatelnyje akty Rossijskoi Federatsii v tšasti regulirovaniya dejatelnosti nekommertšeskikh organizatsii, vypolnjajuštših funktsii inostrannogo agenta. 20.7.2012. <http://www.rg.ru/2012/07/23/nko-dok.html>
- FZ-130 (2014), O vnesenii izmenenii v odelnyje zakonodatelnyje akty Rossijskoi Federatsii. 5.5.2014. <http://www.rg.ru/2014/05/07/terror-dok.html>
- FZ-135 (2013), O vnesenii izmenenii v statju 5 Federalnogo zakona 'O zašite detei ot informatsii, pritišinjajuštšei vred ih zdorovju i razvitiju' i odelnyje zakonodatelnyje akty Rossijskoi Federatsii v tseljah zašity detei ot informatsii, propagandirujuštšei otritsanije traditsionnyh semeinyh tsenostei. 29.6.2013. <http://www.rg.ru/2013/06/30/deti-site-dok.html>
- FZ-136 (2013), O vnesenii izmenenii v statju 148 Ugolovnogo kodeksa Rossijskoi Federatsii i odelnyje zakonodatelnyje akty Rossijskoi Federatsii v tseljah protivodeistvija oskorbleniju religioznyh ubeždenii i tšuvstv graždan. 29.6.2013. <http://www.rg.ru/2013/06/30/zashita-site-dok.html>
- FZ-139 (2012), O vnesenii izmenenii v Federalnyi zakon 'O zašite detei ot informatsii, pritišinjajuštšei vred ih zdorovju i pazvitiju' i odelnyje zakonodatelnyje akty Rossijskoi Federatsii. 28.7.2012. <http://bit.ly/1tLCVDt>
- FZ-141 (2012), O vnesenii izmenenii v Ugolovnyi kodeks Rossijskoi Federatsii i odelnyje zakonodatelnyje akty Rossijskoi Federatsii. 28.7.2012. <http://www.rg.ru/2012/08/01/kleveta-dok.html>
- FZ-142 (2014), O vnesenii izmenenii v stati 6 i 30 Federalnogo zakona 'O graždanstve Rossijskoi Federatsii' i odelnyje zakonodatelnyje akty Rossijskoi Federatsii. 4.6.2014. <http://www.rg.ru/2014/06/06/grajdanstvo-dok.html>
- FZ-149 (2006), Ob informatsii, informatsionnyh tehnologijah i o zašite informatsii. 27.7.2006.
- FZ-179 (2014), O vnesenii izmenenii v odelnyje zakonodatelnyje akty Rossijskoi Federatsii. 28.6.2014. <http://www.rg.ru/2014/07/03/izmenenia-dok.html>
- FZ-187 (2013), O vnesenii izmenenii v odelnyje zakonodatelnyje akty Rossijskoi Federatsii po voprosam zašity intellektualnyh prav v informatsionno-telekommunikatsionnyh setjah. 2.7.2013 https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_148497/
- FZ-242 (2014), O vnesenii izmenenii v odelnyje zakonodatelnyje akty Rossijskoi Federatsii v tšasti utotšnenija porjadka obrabotki personalnyh dannyh v informationno-telekommunikatsionnyh setjah. 21.7.2014. <http://www.rg.ru/2014/07/23/persdannye-dok.html>
- FZ-245 (2017), O vnesenii izmenenii v Federalnyi zakon 'O svjazi'. 29.7.2017. <http://publication.pravo.gov.ru/Document/View/0001201707300030>
- FZ-274 (2014), O vnesenii izmenenii v statju 2801 Ugolovnogo kodeksa Rossijskoi Federatsii. 21.7.2014. <http://www.rg.ru/2014/07/25/uk-dok.html>
- FZ-374 (2016), O vnesenii izmenenii v Federalnyi zakon 'O protivodeistvii terrorizmu' i odelnye zakonodatelnye akty Rossijskoi Federatsii v tšasti ustanovlenija dopolnitelnyh mer protivodeistvija terrorizmu i obespetšeniya obštšestvennoi bezopasnosti. 6.7.2016. https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_201078/
- FZ-375, O vnesenii izmenenii v Ugolovnyi kodeks Rossijskoi Federatsii i Ugolovnogo-protsessualnogo kodeksa Rossijskoi Federatsii v tšasti ustanovlenija dopolnitelnyh mer protivodeistvija terrorizmu i obespetšeniya obštšestvennoi bezopasnosti. https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_201087/
- FZ-398 (2013), O vnesenii izmenenii v Federalnyi zakon 'Ob informatsii, informatsionnyh tehnologijah i o zašite informatsii'. 28.10.2013. <http://www.rg.ru/2013/12/30/extrem-site-dok.html>
- Freedom on the Net (2016), <https://freedomhouse.org/report/freedom-net/2016/russia>
- Franke, Ulrik & Pallin, Carolina Vendil (2012), Russian Politics and the Internet in 2012. – *Swedish Research Defence Agency FOI report FOI-R-3590-SE*, December.
- Gainutdinov, Damir & Chikov, Pavel (2011), *Threats to Internet Freedom in Russia 2008–2011. An Independent Survey*. The Agora Association. <http://agora.rightsinrussia.info/reports/june2011>

- Gainutdinov, Damir & Chikov, Pavel (2013), *Russia – A Global Threat to Internet Freedom*. <http://agora.rightsinrussia.info/archive/reports/global-threat>
- Gainutdinov, Damir & Chikov, Pavel (2016), *Svoboda Interneta 2015: toržestvo tsenzury. An Independent Survey*. The Agora Association.
- Gainutdinov, Damir & Chikov, Pavel (2017), *Rossija. Svoboda internet 2016: na voennom položeenii*. https://meduza.io/static/0001/Agora_Report_2017_Internet.pdf.
- Garmažapova, Aleksandra (2013), Gde život trolli. Kak rabotajut internet-provokatory v Sankt-Peterburge i kto imi zapravljajet. – *Novaja Gazeta* 9.9.
- Gelman, Vladimir (2010), Lovuška polusvobody. – *Slon.ru* 9.3.2010. http://slon.ru/russia/lovushka_polusvobody-310531.xhtml
- Gelman, Vladimir (2014), The Rise and Decline of Electoral Authoritarianism in Russia. – *Demokratizatsiya: The Journal of Post-Soviet Democratization* 22:4, 503–521.
- Goliscshina, Anastasia & Agamalova, Anastasia (2014), Putin uveren, što internet voznik kak spetsprojeekt TsRU. – *Vedomosti* 24.4. <http://www.vedomosti.ru/tech/news/25796811/putin>
- Government Decree (2015), No. 327, 8.4. Ob utverždenii Pravil osuštšestvlenija kontrolja za dejatelnoštju organizatorov rasprostraneniya informatsii v informatsionno-telekommunikatsionnoi seti 'Internet', svjazannoi s hraneniem informatsii ob faktah prijema, peredači, dostavki i (ili) obrabotki golosovoi informatsii, pismennogo teksta, izobraženii, zbukov ili inyh elektronnyh soobštšeenii polsovatelei informatsionno-telekommunikatsionnoi seti 'Internet' i informatsii ob etih polzovateljah. <https://rg.ru/2015/04/20/internet-dok.html>
- Internet v Rossii: dinamika proniknovenija (2016), Internet v Rossii: dinamika proniknovenija – *FOM.ru*. <http://fom.ru/SMI-i-internet/13021>.
- Kelly, Sanja, Truong, Mai, Earp, Madeline, Reed, Laura, Shahbaz, Adrian & Greco-Stoner, Ashley (eds.) (2013), *Freedom on the Net 2013. A Global Assessment of Internet and Digital Media*. Freedom House. http://freedomhouse.org/sites/default/files/resources/FOTN%202013_Full%20Report_0.pdf
- Kosinski, Michal, Stillwell, David & Graepel, Thore (2013), Private traits and attributes are predictable from digital records of human behavior. – *Proceedings of the National Academy of Sciences* 110:15, 5802–5805.
- Laws of attrition. Crackdown on Russia's Civil Society after Putin's Return to the Presidency*. (2013), Human Rights Watch. http://www.hrw.org/sites/default/files/reports/russia0413_ForUpload_0.pdf
- Lihatšov, Nikita (2017), Roskomnadzor zablokiroval sait Line posle otkaza messenžera zaregistrovatsja v Rossii. – *TRjournal* 2.5. <https://tjournal.ru/43870-roskomnadzor-zablokiroval-sayt-line-posle-otkaza-messendzhera-zaregistrovatsya-v-rossii>
- List of repressive laws adopted by the State Duma of the Russian Federation under Vladimir Putin's presidency* (2014), Foundation Inostrannyi Agent, <http://euromaidanpress.com/wp-content/uploads/2014/10/1.10.-ZAKONY-eng.pdf>
- Milashina, Elena (2013), Russia Steps up crackdown on rights groups, Internet. – Committee to Protect Journalists, 26.3. <https://www.cpj.org/blog/2013/03/russia-steps-up-crackdown-on-rights-groups-interne.php>
- Novyi, Vladislav, Balašova, Anna, Skorobogatko, Denis & Rožkov, Roman (2014), Domen – i totška. Rossijskii segment interneta gotovljat k polnomu kontrolju. – *Kommersant* 29.4. <http://www.kommersant.ru/doc/2462760>
- Pallin, Carolina Vendil (2017), Internet control through ownership: the case of Russia. – *Post-Soviet Affairs* 33:1, 16–33.
- Pynnöniemi, Katri & Kari, Martti (2016), Uusi informaatioturvallisuuden doktriini: Venäjä tehostaa piiritetyn kyberlinnakkeen vartiointia. – *FIIA comment* 26/2016.
- Russia and China (2015), Russia and China Want More Control Over the Internet. Stratfor Assessment 14.8. <https://worldview.stratfor.com/article/russia-and-china-want-more-control-over-internet>
- Soldatov, Andrei & Borogan, Irina (2013), Surveillance at the Sochi Olympics 2014. – *Agentura.ru* http://www.agentura.ru/english/projects/Project_ID/sochi/
- Soldatov, Andrei (2015), The Taming of the Internet. – *Russian Politics and Law* 53:5–6, 63–83.
- Venäjä ja Kiina (2017), Venäjä ja Kiina kieltävät Tor- ja VPN -palvelut – vain verkkosensuuriin suostuneille helittää toimilupa. – *Tivi* 12.7. http://www.tivi.fi/Kaikki_uutiset/venaja-ja-kiina-kieltavat-tor-ja-vpn-palvelut-vain-verkkosensuuriin-suostuneille-helttaa-toimilupa-6662988
- Walker, Shaun (2015), Salutin' Putin. Inside a Russian troll house. – *The Guardian* 2.4.2015.